

SZABÓ ANTAL

A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története - II. rész*

1946. szeptember 1-jétől engedélyezték a magyar gyermekeknek is, hogy beiratkozassanak szlovák iskolába. Magyar iskolák nem nyíltak. Engedélyezték a hittantanítást is, de csak szlovák nyelven. Ezt a rendelkezést lehetetlen volt betartani, mert az istentiszteletek - és így a gyülekezeti éneklés is - a magyar egyházakban továbbra is magyarul folytak, s így az énektanítás - ami a hittanórák szerves része - csak magyarul történhetett. Nem sokáig kellett viaskodni ezzel a problémával, mert rövidesen csak azok taníthattak hittant, akik hatósági bizonyítvánnyal tudták igazolni állami és „népi demokratikus” megbízhatóságukat (spo'ahlivost'). A magyar lelkészek túlnyomó többsége ezzel nem rendelkezett. Ezt csak akkor kapták meg, amikor 1948-ban megjelent az a törvény, mely a magyaroknak - hűségeskü letétele után - visszaadja a csehszlovák állampolgárságot. Addig az elmaradt iskolai hittantanítást pótolták a vasárnapi iskolák munkájának fokozásával, a konfirmáció-előkészítés idejének két évre való meghosszabbításával és külön gyermek-istentiszteletek bevezetésével. Ez utóbbiak különösen akkor váltak be, amikor az 1949. évi egyházpolitikai törvények által teremtett új helyzetben kezdték tiltani a vasárnapi iskolai munkát.

A már említett lévai belmisszió munkának az egyházmegyére való kiterjedése megszűnt, amikor Szabó Antal Érsekkétyre távozott. Megmaradt azonban Czegléd Pál vezetésével a hónap első szerdáján tartott lelkészi bibliakör. Lévának további nagy veszteséget jelentett az ifjúsági munkában ifj. Kalocsay Ferenc kántor Magyarországra való távozása.

Lévához kapcsolódik még a Csehszlovákiához került református egyház magyar sajtójának kezdetleges élete 1946-tól 1953-ig. Selmeczi Árpád vámosladányi lelkipásztor ötlete alapján - ki hívei számára minden engedély nélkül 1946-ban magyar nyelvű falinaptárt készíttetett a lévai nyomdában - Szabó Antal megszerezte a lévai járási hivatalban az engedélyt a naptár kinyomtatására és az egyházmegyében való terjesztésre. A következő esztendőben már egész Szlovákia területén terjesztették a gyülekezetekben, a terjesztésbe bekapcsolódott a komáromi egyházmegye missziói lelkészi hivatala is.

Említettük a lakosságcserevel kapcsolatban az ún. „fehér lap”-ot. Ezeket 1946 október havában kézbesítették a kijelölt szlovákiai magyaroknak. A barsi egyházmegyében és később az egész egyetemes egyházban nagy feltűnést keltett, hogy Czegléd Pál nem kapott ilyen értesítést, tehát nem akarták Magyarországra kitelepíteni. Mindenki meg volt győződve arról, hogy Szirmai és a Szervező Bizottság mindent megtesz azért, hogy Czegléd Pált az elsők között telepítsék át. Meg is tettek mindent. Isten azonban csodálatos módon irányította most is az eseményeket Egyháza javára. Czegléd Pál kiválása pótolhatatlan hiányt jelentett volna az 1949-ben megkezdődött egyházi újjászervezésben. Alapos egyházjogi tudása, egyházkormányzati tapasztalata révén az Egyház részéről ő játszotta az újjászervezésben a legfontosabb szerepet, az Alkotmányozó Zsinatban ő végezte a legnehezebb és legalaposabb munkát. Czegléd Pál maradt, pedig a kitelepítendő listájára ő is felkerült. Ennek a listának azonban sok fórumon kellett átmennie, mielőtt a végleges jegyzéket átadták volna a magyar hatóságoknak. Ilyen fórum volt minden járási csendőrparancsnokság is. Léván a járási csendőrparancsnok egy Pekár nevű csendőrtiszt volt, aki az Első Köztársaság idején Garamsallón volt a csendőrőrs parancsnoka, ahol abban az időben Czegléd Pál volt a lelkipásztor. Mikor Pekár meglátta a néki jóváhagyó aláírásra átnyújtott névjegyzékben Czegléd Pál nevét, ezt áthúzta, ezzel az indoklással: „Ilyen becsületes emberekre a Csehszlovák Köztársaságnak is szüksége van”. Látni fogjuk, hogy Czegléd Pál leghűségesebb munkatársa az Egyházalkotmány és Szabályrendeletek szerkesztésében Szabó

Antal volt. Erre Czeglédy Pálnak - szlovák nyelvtudásának hiánya miatt is - nagy szüksége volt. Szabó Antal is maradt, pedig ő 1947 októberében megkapta az értesítést, hogy „Önt és családját a magyar-csehszlovák lakosságcsere keretében Magyarországra előreláthatólag 1947. évi november hó 4. napján telepítik át.” Szabó Antal felkereste a Meghatalmazott lévai kirendeltségének vezetőjét, Kriek Györgyöt, hogy megtárgyalja az áttelepítés módját. Kriek kijelentette, hogy a csehszlovák és magyar fél megegyezett abban, hogy lelkipásztorokat csak a gyülekezettel lehet áttelepíteni. Mivel november 4-én Léváról történik az áttelepítés - ahol a lista készítése alkalmával Szabó Antal lakott, s így azon a helyen szerepel a neve -, s Szabó Antal átköltözött Léváról új szolgálati helyére, Érsekkétyre, így őt csak az érsekkétyiekkel lehet Magyarországra áttelepíteni. Mire Érsekkétyre sor került volna, az 1948. év végével az áttelepítést befejezettek nyilvánították.

A felvidéki magyarságra azonban még újabb magpróbáltatás várt. 1946. év végén megkezdődött az áttelepülésre ki nem jelölt magyarok deportálása Csehországba. Ez 1947 tavaszáig, tehát az áttelepítés kezdetéig folytatódott. Nyilvánvaló, hogy a deportálással Csehszlovákia nyomást akart gyakorolni Magyarországra, hogy kezdjék végre el az áttelepítést, de csökkenteni akarta a felvidéki magyarság erejét azzal is, hogy szülőföldjétől távol, szórványban élve, asszimilálódjék az őt körülvevő cseh lakosságba.

A deportálás több ezer református magyart is szétszórt a cseh-német határvidéken. A Szervező Bizottság nem gondolt ezek lelki gondozására. Hiszen a deportálás következményei összhangban voltak az ő elképzeléseikkel, melyeket Mat'ašik körlevele oly világosan felvázolt: a jövő Szlovákiája a jelenlegi területen, magyarok nélkül. A gyülekezetek és egyházmegyék azonban nem feledkeztek meg a deportáltakról és keresték a lehetőséget egyházi kapcsolatok felvételére. Így a bars megyei lelkészek 1947. január havi értekezletén elhatározták, hogy minden kebelbeli lelkészi hivatal megküldi a deportáltak névsorát és csehországi címét Szabó Antal címére Érsekkétyre, aki meglátogat néhány családot, családi bibliaköröket tart, és viszi az itteni gyülekezetek üdvözlétét, az Egyház együttérzését. Februárban Szabó Antal egyhetes körutat tett Žatec és Roudnice nad Labem környékén, ahol meglátogatott több érsekkétyi, ipolypásztói deportált családot. Hazaérkezése estjén felkereste őt Farnadról a csendőrőrs Datko nevű parancsnoka, és jóindulatot mutatva érdeklődött, hogyan élnek Csehországban az ott dolgozó magyarok.

Az ilyen kapcsolatteremtés azonban nagyon nehézkes és költséges volt. Most mutatkozott meg a komáromi egyházmegye missziói lelkészi hivatalának áldásos és az egész Egyházra eddig is kiható tevékenysége. Tóth Kálmán missziói lelkész - ideiglenesen - áttette székhelyét Prágába, és onnan járta be folytatólagosan a Csehországban szétszórt magyar reformátusokat, a cseh testvérek templomaiban több helyen is körzeti istentiszteleteket tartott, és ezt a szolgálatát már a Szervező Bizottság is kénytelen volt hallgatólagosan tudomásul venni. A komáromi missziói lelkészi hivatalhoz az egész egyház területéről jöttek az adományok a költségek fedezésére, ami nem volt újdonság, mert a missziói lelkészi hivatal eddigi munkáját (evangélizáció, konferenciák, régebben az árvaház fenntartására küldött adományok) is így támogatták. Sokan rendszeresen küldték a tizedet, így a lelkészi hivatalnak soha nem kellett anyagi gondokkal küzdenie. Nehézy Károlyt 1947-ben kitelepítették Magyarországra, de Tóth Kálmán méltó utódnak bizonyult, és még inkább maga köré tudta csoportosítani a fiatal lelkipásztorokat is, akik segítségével az evangélizációs munkát kiterjesztették az Egyetemes Egyház egész területére. Legértékesebb munkatársának Csukás Zsigmond komáromi segédlelkész, későbbi somorjai lelkipásztor, majd esperes bizonyult. Egy-egy gyülekezeti evangélizáció egy hétig tartott, s körzeti, konferenciával fejeződött be, ahová eljöttek a messzi környékről is a református hívek, s így az evangélizáció a gyülekezeti lelki élet ébresztése mellett szolgálta a reformátusok közösségtudatát is. Komáromban minden hónapban volt körzeti konferencia, ezek negyedévenként országos konferenciákká növekedtek.

A Szervező Bizottság hozzálátott pozíciójának további erősítéséhez. Elrendelte, hogy az eddigi megbízott espereseket válasszák meg törvényes módon is. Ezzel kapcsolatban az általános egyházmegyei tisztújítást is elrendelték. Így a barsi egyházmegyében a lelkészértekezlet javasolta, hogy esperessé Szirmai Jánost, gondnokká Csekey Jánost Léváról, lelkészi főjegyzővé Tóth Imrét, világi főjegyzővé Gálffy Istvánt Boriból, lelkészi jegyzővé Böszörményi László losonci lelkipásztort és világi jegyzővé Kovács Árpádot Nagyodról válasszák meg a kebelbeli egyházközségek. A szavazásnál ez a javaslat megkapta az általános többséget, s már-már úgy látszott, a barsi egyházmegyében is megtalálták a békés rendezés útját. Ez azonban egy idő múlva hiú ábrándnak bizonyult. 1947-ben kitelepítették Tóth Imrét is, így a főjegyzői tisztséggel járó feladatokat a továbbiakban Böszörményi László megválasztott jegyző végezte. Kitelepítették Szabó Béla pozsonyi esperest is, helyébe a komáromi egyházmegye Vágó Ede hodosi lelkipásztort választotta esperessé. Pozsony csak azok közül választhatott lelkipásztort, akiknek volt csehszlovák állampolgárságuk. Ilyen csak a szlovák nemzetiségű lelkipásztoroknak volt. Pozsonyi lelkipásztorra így választották meg Turnský (Thuróczi) István lasztoméri lelkipásztort, aki tökéletesen beszélt magyarul. A nemes Thuróczi család kutyabőre haláláig díszítette prágai lakásának dolgozószobáját.

Közben 1947 tavaszától 1948 végéig folyt a kitelepítés Magyarországra. A kitelepítés érzékeny veszteségeket okozott, így a felvidéki reformátusság száma kétharmadára (leszámítva a már korábban elvesztett Kárpátalját, csaknem a felére) csökkent. ,

Az egyházközségekben a hadikárok helyreállítására gondolni sem lehetett, hiszen az egész Egyház magyar része és a magyar nemzetiségű egyháztagok is létbizonytalanságban éltek. De az élniakarásnak így is mutatkoztak jelei. Elsőként Horváth Zsigmond lelkipásztor Búcsban irányította a presbitériumot és a gyülekezetet úgy, hogy az élni akarás tettekben is megnyilvánuljon: még 1947-ben elhatározták a megsérült harangok újraöntését, amit Dosztál és Tóth komáromi öntődéje el is végzett. Érsekkétyen - ahol romokban hevert a lebombázott lelkészlak és a felrobbantott templom - Szabó Antal lelkész javaslata alapján a presbitérium és a közgyűlés elhatározta, hogy az összetört harangokat - melyeknek darabjait a hívek összegyűjtötték - újra öntetik. Az összetört harangok darabjaival Vida Zsigmond kétyi presbiter 1948. február 25-én indult el Komáromba. Estig értesült az ország a prágai eseményekről, amit a történelem „a munkásosztály februári győzelme” néven tart nyilván, mikor Gottwald vezetésével - a polgári pártok minisztereinek lemondása után - a szocialista és kommunista párt ragadta magához a hatalmat. Az új politikai helyzetben már nemcsak a Református Egyház - melynek tagjai nagy többsége a jogfosztott magyarsághoz tartozott -, hanem a többi egyház is bizonytalannak érezte jövőjét.

A már említett havonkénti komáromi konferenciákra több ízben is meghívták a Szervező Bizottságot, hogy az meggyőződhessek: a magyar reformátusok összjöveteleinek nincsenek politikai, sőt egyházipolitikai céljai sem. A Szervező Bizottság a múltban ezeket a meghívásokat nem méltatta figyelemre. A prágai februári események után Mat'ášik is Prágába utazott, hogy tájékozódjék a kialakult helyzetről. Visszautaztában megjelent Komáromban a március havi konferencián. Itt előadta szlovák nyelven - magyarul akkor még nem tudott -, hogy Prágában beszélt Hromádka professzorral, a Hus fakultás cseh-testvér tagozatának dékánjával, aki azt tanácsolta neki: „Ha valaha, úgy most menjen el közéjük”. Mat'ášik tehát eljött, és kétségbeesett hangon adta elő, hogy most, amikor mindaz, amit eddig „építettünk” összedőléssel fenyeget, össze kell fogni, hogy megőrizzük egyházunk drága hagyományait, lelki kincseit. Kiderült az is, hogy Mat'ášik a Demokrata Pártnak volt képviselője a Szlovák Nemzeti Tanácsban, s a prágai események által ez a párt is a bukott hatalomhoz tartozott. Ennek a kapcsolatfelvételnek egyelőre nem volt folytatása. Erre csak akkor került sor, amikor megindult egy folyamat, melynek az lett a végeredménye, hogy a magyarok visszakapták csehszlovák állampolgárságukat. Ugyanis 1948 tavaszán Magyarországon választásokat tartottak, s az új koalíciós kormányban a vezető szerepet a

Kommunista Párt vette át. Az így kialakult helyzetben mind Csehszlovákia, mind Magyarország most már belpolitikailag és külpolitikailag egyaránt a népi demokratikus tömbbe tartozott, és ennek a tömbnek az volt az érdeke, hogy ez a két, most már hivatalosan „baráti” ország rendezze a közöttük fennálló vitás kérdéseket. A rendezés első szakasza azzal kezdődött, hogy Zápotocky miniszterelnök eljött Pozsonyba, s Szlovákia akkori vezetői és vezető testületei előtt 1948. június végén beszédet mondott, melyen felvázolta az új viszonyt Magyarország és Csehszlovákia között, és bejelentette, hogy a kitelepítés után az itt maradt magyarok - akik nem vétettek Csehszlovákia ellen - törvényes intézkedéssel megkapják a csehszlovák állampolgárságot. Ezek az intézkedések nem is maradtak el. A Nemzetgyűlés törvényt alkotott a magyarok állampolgárságának visszaadásáról, és végrehajtási utasítás intézkedett, milyen közigazgatási eljárással kell ezt megvalósítani. Csehszlovákia és Magyarország megegyezett abban, hogy a kitelepítést december 31-én, még a folyó esztendőben befejezik.

A kitelepítés által nagyon sok gyülekezet lélekszáma felére vagy negyedére is csökkent (így pl. Barsban: Garamvezekény, Alsószece stb.), míg a kitelepítés beszüntetése miatt néhány gyülekezetből már nem telepítettek ki senkit (pl. Barsban: Pozba, Érsekkéty, Nagyölved), viszont sok, néhol több szomszédos gyülekezet lelkipásztor nélkül maradt, máshol meg szomszédos gyülekezetek mindegyikében megmaradt helyén a lelkipásztor, nem telepítették ki őket. Szükségessé vált a megmaradt lelkipásztorok átcsoportosítása a szolgálatok hathatós ellátása érdekében. Így 1948 őszén a lelkészértekezlet keretében Léván a lelkipásztorok megtárgyalták a megbízott esperessel (bár már meg volt választva, de a beiktatás egyelőre késett) az átcsoportosítást, s mivel ekkor még nem volt meg az állampolgárság, választás útján nem lehetett szolgálati helyet változtatni. Az önként jelentkezők megfelelő átcsoportosítással kaptak helyettes lelkészi megbízást.

A lakosságcsere után Szlovákiában megnövekedett az evangélikusok és csökkent a reformátusok száma. A szlovákiai evangélikusok ezért azt kívánták, hogy a Szlovákiai Református Egyház vagyonának a kitelepítettekkel arányos részét adja át nekik. Ez csak nemzetközi tárgyalás útján volt rendezhető, mert ezen az alapon a Magyarországi Református Egyháznak ugyanilyen arányban kellett volna részesülnie a Magyarországi Evangélikus Egyház vagyonából. A római katolikus egyházak ezen a tárgyaláson nem képviseltették magukat azzal az indokkal, hogy a lakosságcsere alkalmával katolikusokért katolikusokat kaptak. A magyarországi evangélikusok arra, a jogilag helyálló álláspontra helyezkedtek, hogy az egyházi vagyon nem az egyháztagok tulajdona, hanem a jogi személy jellegű egyházi testületké, vagyis az egyházközségé. A tulajdonjog nem függ össze az egyháztagok létszámával. Ezt az álláspontot a magyarországi reformátusok és a szlovákiai reformátusok is elfogadták. Így ez a kérdés lekerült a napirendről. A szlovákiai evangélikusok kénytelenek voltak megváltoztatni magatartásukat, mert szükségük volt arra, hogy - legalább ideiglenesen - új gyülekezeteikben istentiszteleteiket a református templomban tarthassák. Volt ugyan egyéni kísérlet például Léván, ahol Dr. Ján Kováč, az evangélikus egyház gondnoka még a csere megkezdése előtt - mivel 1945-ben a Lévára bejött szlovák tisztviselők és egyéb beköltöztek többsége evangélikus volt, viszont a kitoloncolt „anyaországi” és önként eltávozottak között szintén sok volt a református - egy presbiteri gyűlésen azt indítványozta, hogy megnövekedett számuk miatt kicsiny templomukban már nem férnek el, viszont a megfogyatkozott reformátusok már nem tudják nagy méretű templomukat megtölteni, ezért meg kell tenni az intézkedést, hogy az állami hatóság ezt a cserét elrendelje. Kováč akkor még a járási hivatal főnöke volt. Ez a kérdés ott helyben elintéződött úgy, hogy Július Lanštiak helybeli evangélikus lelkész kijelentette: „Lopott templomban nem lehet imádkozni”. A presbitérium az indítványt elvetette. Lanštiak egyébként már ezelőtt is, és később is szívesen kereste a magyar református lelkészek társaságát, sőt barátságát is, és nagy

része volt abban, hogy a már hagyományos jóviszony a lévai református és evangélikus gyülekezet között továbbra is példás maradt.

Hivatalosan az evangélikusok képviselői megkeresték a reformátusokat, hogy az új - templom nélküli - evangélikus gyülekezetek számára istentiszteleti célokra tegyék lehetővé a templomhasználatot. Ahol ez szükséges volt, a református egyházközségek presbitériumai engedélyezték is bérleti díj nélkül, legfeljebb a templomok takarításához járultak hozzá az evangélikusok csekély pénzösszeggel. Nyitrán már az Osztrák-Magyar Monarchia óta használták az evangélikusok a református templomot a nagygerezdsdi egyezmény szellemében. Ezt Magyarországon a két egyház érvényesnek tartja a kölcsönös lelkigondozás, lelkészek házassága és egyházi épületek használata tekintetében, de a Szlovákiai Evangélikus Egyház ma már nem tartja ezt magára nézve érvényesnek.

Az 1949. év első negyedében a magyar nemzetiségűeknek jelentkezniük kellett a községházán, ha vissza óhajtották szerezni állampolgárságukat, hogy letegyék az állam iránti hűség esküt. Utána a lekipásztorok és híveik ismét teljes jogú állampolgárokká váltak Csehszlovákiában. A kántortanítók és preoránsok, akiket magyar nemzetiségük miatt elbocsátottak és eddig nem taníthattak, újból jelentkezhetek tanítói szolgálatra. Ez még elhúzódott addig, amíg a magyar iskolák meg nem nyíltak. Addig a többség végezte az Egyházban a kántori és preoráns szolgálatot. Hét preoráns-kántortanító azonban véglegesen egyházi szolgálatban maradt. Ők az eddigi egyházi javadalomért végezték további szolgálatukat, államsegélyben nem részesültek. A lelkészek továbbra sem kapták a kongruát, hiába nyerték vissza az állampolgárságukat. Csak a pozsonyi kerületi nemzeti bizottság utalta ki 1945-ig visszamenőleg a lelkészi kongruát, Vágó Ede esperes sokat kilincselte érte. A többi kerületben annyira elhúzódott a kongrua hátralékos összegeinek kiszámítása, hogy ez csak 1953. év elején ért véget; mielőtt ezeket kiutalták volna, az 1953 májusában megjelent pénzbevéltési törvény eltörölte minden állami tartozást, melyet magánszemélyek részére kellett volna kifizetni.

A Szervező Bizottság is tudatában volt annak, hogy egyeduralmát nem tudja tovább fenntartani az Egyházban, ezért keresett egy elfogadható kapcsolatfelvételt. Erre alkalmasnak mutatkozott a Református Lelkészek Egyesületének megalakítása. Ez meg is történt Komáromban 1949 tavaszán. Erre az alkalomra meghívták Hromádka dékánt is Prágából, aki előadást is tartott a cseh-testvérek és a Magyar Református Egyház hagyományosan jó, régi történelmi kapcsolatairól, s megemlítette azt, hogyan született újjá a Türelmi Rendelet után a cseh protestantizmus, amikor Sárospatakról több, mint 25 magyar református lelkész jött Cseh-Morvaországba pótolni a lelkészhiányt. Ezért örök hálával tartozik egyházuk a magyaroknak. Felajánlotta, hogy a prágai teológiai fakultáson készek fogadni a szlovákiai református egyház teológusait és létesíteni magyar tanszéket is. Ennek következtében rövidesen megtörtént az egyezség is. Mivel azonban az 1949 őszen hozott egyházpolitikai törvények szerint a lelkészképző intézményeket az állam tartja fenn, így a kinevezést már az államhatóság végezte el. Professzorrá nevezték ki Štefan Turnský pozsonyi lelkészt és docenssé Tóth Kálmán komáromi missziói lelkészt, aki eddig is sokat tartózkodott Prágában a deportált magyar reformátusok lelki gondozása érdekében. Ezek száma folyamatosan csökkent: már korábban is sokan visszaszöktek, sokan illegálisan távoztak Magyarországra, végül az állampolgárság visszaszerzése után hivatalosan is hazatérhettek. Több esetben visszatértek olyanok is Magyarországról, akik oda a deportálás elől vagy már utána Csehszlovákiából illegálisan szöktek át. Mivel ezek még hivatalosan csehszlovákiai lakosok voltak (nem lettek kitelepítve), visszanyerték állampolgárságukat (pl. Bokros Tóth Lajos családja Újbarson).

A Református Lelkészegyesület tehát megalakult, s elnökké Galambos Zoltán komáromi lekipásztort választották. Ekkor jelent meg a lelkészi közösségben Varga Imre rimaszombati lekipásztor is - aki addig visszavonult valamiféle passzív ellenállásba -, és

képességei alapján hamarosan vezéregyéniséggé nőtte ki magát. A következő évre a Lelkészegyesület közgyűlésének színhelyéül Kassát választották.

Maťašik újra megtalálta a jó kapcsolatokat az új államvezetés felé, s mikor látta, lehetősége van a beilleszkedésre, lepergett róla az 1948-ban Komáromban tanúsított kétségbeesés, és azt gondolta, ezután is a szlovákok fölényével lehet irányítani az Egyházat. Bátorította az a tény, hogy mikor a kormányzat 1949-ben elkészítette az új egyházpolitikai törvényeket, a végrehajtási utasítás szövegezéséhez meghívta minden egyházi csúcsszervezet képviselőjét. Ugyanis külön végrehajtási utasítás készült a római katolikus egyház, külön a nem katolikus egyházak és külön a pravoszláv egyház élete feletti állami felügyelet és intézkedések gyakorlására. A Református Egyház részéről a Szervező Bizottság Maťašikot bízta meg, hogy részt vegyen a szövegezési munkában. Ebben a munkában a kormányzat részéről többnyire azok vettek részt, akik vezető tisztviselők lettek a törvény jóváhagyása után a létesített állami egyházügyi hivatalokban. 1949 októberében Prágában a Nemzetgyűlés, majd novemberben Pozsonyban a Szlovák Nemzeti Tanács is elfogadta az új egyházpolitikai törvényt, és ennek intézkedései alapján felállította Prágában az Állami Egyházügyi Hivatalt (Státní úřad pro věci církevní, rövidítve: SÚC) és pozsonyban a Szlovák Egyházügyi Hivatalt (Slovenský úrad pre veci cirkevnej, rövidítve: SLOVÚC). Ezen hivatalok nemcsak felügyeltek, hanem bele is nyúltak az egyházi élet irányításába. Két legfőbb feladatuk: lelkipásztorrá és egyházi tisztségre csak azt lehetett megválasztani, aki előzetesen elnyerte erre az állami hozzájárulást, továbbá a lelkészi hivatalok és minden magasabb fokú egyházi szervezet (egyházmegye, egyházkerület, Egyetemes Egyház) költségvetését az állami egyházügyi szerveknek is jóvá kellett hagyniok, és a költségvetés évi gazdálkodásáról negyedévenként jelentést kellett készíteni és jóváhagyásra beterjeszteni. Nagyobb javításokhoz, építkezésekhez és beruházásokhoz külön engedélyre volt szükség az állami egyházügyi hatóságoktól. Ezek voltak a SÚC és SLOVÚC alá tartozó kerületi nemzeti bizottsági egyházügyi osztályok és a járási nemzeti bizottságok egyházügyi titkárai.

A lelkészi helyi javadalmakat, díjleveleket az új egyházpolitikai törvény megszüntette és a lelkészi fizetéseket ezentúl, 1949. november 1-jétől, az egyházügyi hatóság folyósította. Ettől kezdve már a magyar nemzetiségű lelkészek is kapták az állami fizetést (megszűnt a díjlevelet kiegészítő kongrua), így azok a református lelkészek is, akik 1945-től magyar nemzetiségük miatt kongruát nem kaptak. Megszűnt azonban a helyi javadalom, tehát a lelkészi díjlevélben szereplő földek használata is. Ezek jövedelmét azonban nem sokáig élvezhették az egyházközségek, mert az 1950. évi aratás után az összes egyházi földet (tehát a kántori, egyházközségek kiadásait fedező földeket stb.) az állam „felvásárolta”. Fizetni semmit sem fizetett, mert a földek ára ellenében az állam elengedte az egyházakra 1947-ben kirótt vagyondézsmát. A földek elvesztése már nem érintette a lelkészek megélhetését, de bizonytalanná tette az egzisztenciáját annak a 7 preoráns kántornak, akik nem mentek át állami iskolához, hanem végleg egyházi szolgálatban maradtak.

Az 1950. december 28-án megalakult Alkotmányozó Zsinat tagjaihoz fordult levélben Szaszák Bertalan pozbai és Szabó Antal újbarsi lelkész, és kérte, hogy az a 7 preoráns kántor - aki hűségesen kitartott az egyházi szolgálatban - kapjon lehetőséget, hogy bizonyos kedvezményekkel lelkészképesítő vizsgát tehesen. Így jogosultak lennének, hogy az államtól lelkészi fizetést kapjanak. Ez a javaslat kedvező visszhangra talált. Megvalósítása azonban egyelőre más formát nyert. Abban az időben ugyanis a szlovák gyülekezetekben úgy pótolták a lelkészhiányt, hogy arra alkalmas fiatalokat - sokszor még érettségi nélkül is - mint laikus prédikátorokat alkalmaztak. Néhány példa a magyar gyülekezetekben is volt erre. A Szervező Bizottság megtárgyalta ezt a kérdést az esperesekkel, s úgy döntöttek, hogy ezek a laikus igehirdetők tegyenek ún. lévita vizsgát a lelkészképesítő bizottság előtt, s ezután felhatalmazást kapnak korlátozott lelkészi szolgálatra valamelyik lelkipásztor felügyelete

alatt. A lévita vizsgát már 1950-ben letették, és ezután ők is részesültek az állami lelkészi fizetésben.

A többi lévita már korábban önként jelentkezett a prágai Comenius teológiai fakultásra, mert ott lehetőség nyílt az érettségi nélküliek számára is tanulmányaik folytatására azáltal, hogy 4 évről 5 évre emelték a tanulmányok idejét, s az első, ún. előkészítő-évfolyam pótolta az érettségit, főként nyelvi (latin, görög) és gyakorlati bibliaismereti anyagával. A többiek a Zsinati Elnökség felhívására 1955-ben jelentkeztek a teológia elvégzésére. Akik ezt elmulasztották, azok az egyházi szolgálatból el lettek bocsátva.

A kerületi nemzeti bizottságok összehívták a protestáns lelkészeket Szliács fürdőbe, hogy ott nyilatkozatot adjanak arról, hogy támogatják a csehszlovákiai béketanács munkáját. A Szervező Bizottság részéről megjelent Maťašik egyetemes titkár, hogy megfelelően szervezze meg a református lelkészek nyilatkozatait. Így felszólította e sorok íróját is, hogy a béketanács küldöttjének előadásához szóljon hozzá szlovák nyelven. Válaszom az volt, hogy mint magyar nemzetiségű lelkész magyarul fogok felszólalni, de tekintettel a nagyszámú, csak szlovákul tudó evangélikus lelkészre, utána összefoglalom mondanivalómat szlovákul is. Ez nem felelt meg Maťašik tervének, ezért beszervezte Kiss Gyula negyedi lelképásztort, hogy szóljon hozzá szlovákul. Kiss Gyula - bár nagyon hibásan beszélt szlovákul, ezt vállalta.

Az 1950. évi kassai lelkészgyűlésen - ezt összekapcsolták a Szervező Bizottság ülésével és lelkézszenteléssel - az egyházi élet kérdéseinek megvitatásánál, e sorok írója felkérte az Egyház vezetőségét - mivel magyar iskolák még nem nyíltak - hasson oda, hogy az iskolai hittantánítás az egyes községekben a gyülekezeti istentisztelet nyelvén történjen. Ott erre nem is reagáltak, de a gyűlés után a lelkészlak folyosóján Maťašik azt mondta: „Hogyan tehetél ilyen szemtelen javaslatot!”

Maťašik már újból nyeregben érezte magát, és pozícióját akarta erősíteni Szirmai is. A Szervező Bizottság igyekezett már munkájába bevonni magyarokat is, ezért felhívta Szirmait, hogy a barsi egyházmegye részéről delegáljanak egy lelképásztort alelnöki tisztségre a Szervező Bizottságba. Amikor ezt Szirmai a lévai baráti körön előadta, egyhangúlag Czegléd Pál mellett döntöttek a lelkészek. Szirmai egy oly értelmű javaslatot küldött a Szervező Bizottsághoz, hogy a barsi egyházmegye Böszörményi Lászlót delegálta. Böszörményi losonci lelképásztort ismerte az igazságot, mégis elfogadta a Szervező Bizottság meghívását az alelnöki székbe. A kassai lelkézszentelésen már ő végezte a lelkézszentelési istentisztelet magyar liturgiáját.

Szirmai úgy gondolta, személyes pozícióját - és egyben jövőjét is - úgy erősíti legbiztosabban, hogy belép a Kommunista Pártba. Ezt meg is tette, és ezt 1952-ben egy levelében megírta Varga Imre rimaszombati lelkésznek, aki akkor már zsinati alelnök volt.

Amikor 1952-ben már úgy látta Szirmai, hogy az Egyetemes Egyházban teljesen helyreállt Czegléd Pál tekintélye, döntő lépésre szánta el magát. Feljelentette Czegléd Pált a Szlovákiai Egyházügyi Hivatalnál (SLOVÚC), hogy a 2. világháborúban mint esperes, az egyházmegyei közgyűlésen előterjesztett esperesi jelentéseiben izgatott a bolsevizmus veszélye ellen, és ennek bizonyosságául benyújtotta a SLOVÚC-hoz az akkori egyházmegyei jegyzőkönyvek kinyomtatott példányait. Czegléd Pált beidéztek Pozsonyba a SLOVÚC-ra. Mivel szlovákul nem tudott, megkérte e sorok íróját, hogy kísérje el, és legyen a kihallgatáson tolmácsa. Czegléd Pálnak Kmet' osztályvezető megmutatta a jegyzőkönyveket, és megkérdezte, elmondta-e ezeket a kifogásolt mondatokat. Czegléd Pál ezt elismerte, és hivatkozott arra, hogy ebben a szellemben nevelkedett, és az akkor betöltött tisztségében is a hivatalos álláspontot képviselte. Kmet' úgy nyilatkozott, hogy az ügyből nem vonnak le semmilyen konzekvenciát, tekintettel Czegléd Pál korára (65 éves volt), s ezzel fejezte be: „Necháme vás dožit' “ („Hagyjuk, élje végig életét”.)

Az Alkotmányozó Zsinat megalakulása és munkája 1951-1953

Már a kassai lelkészegyesületi konferencián is - a gyűlésen kívül - folytak a megbeszélések, hogy a magyar egyháztagok állampolgárságának rendezése szükségessé teszi a Református Egyház újjászervezését, ami által befejeződik a Szervező Bizottság korszaka. Így előtárgyalások folytak a Csorba-tóra összehívott egyházmegyei kiküldöttek és a Szervező Bizottság között, majd a Dobsinán tartott országos belmisszió konferenciáján, s ezek után a Szervező Bizottság felhívta az egyházmegyéket, hogy még régi kereteik között, válasszák meg a lelkészi és világi zsinati képviselőket az Alkotmányozó Zsinatba, melynek az lesz a feladata, hogy megalkossa az Egyház új alkotmányát, és annak rendelkezései szerint szervezik meg az új egyházmegyéket, és az Egyetemes Egyház minden fokozatán megtartják a tisztújítást. Az egyházmegyeikben megtartották a választásokat, s az Alkotmányozó Zsinat 1950. december 28-án Poprádon megalakult. A törvényelőkészítő bizottság és a Zsinat ideiglenes elnöksége is megalakult, amely csak a szervezéssel foglalkozott, a közigazgatást még a szervező bizottság folytatta.

A törvényelőkészítő bizottság több ülésben átvizsgálta és kiegészítette Czeglédy javaslatát, aki a javaslatkészítő munkába bevonta Szabó Antal újbarsi lelkészt. A Zsinati Elnökség a javaslatokat minden törvényelőkészítő bizottsági ülés után megtárgyalta a SLOVÚC-on is. A törvényelőkészítő bizottság által elfogadott - és a SLOVÚC előzetes tudomásulvételét elnyert - szöveget az alkotmányozó Zsinat elé terjesztették. A Zsinat Pozsonyban, 1951. augusztus 4-én tartotta meg ülését; meghozta határozatát a Keretalkotmány jóváhagyásáról: I -X. fejezetében és összesen 23 §-ban adott törvényes keretet a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház további életének. Ezt az állam az Egyházi Ügyek Szlovákiai Hivatalának (SLOVÚC) 1951. október 22-én kelt 2.288/51. számú átiratával jóváhagyta, és a Zsinati Elnökség 1951. november 6-án Kassán kihirdette. Ezzel az Alkotmány és a Zsinatnak vele kapcsolatos intézkedései hatályba léptek.

Az alkotmányozó Zsinat megválasztotta az új Zsinati Elnökséget, mely hivatva volt igazgatni az Egyetemes Egyházat az általános tisztújításig. Lelkészi elnök Tomasula János, lelkészi alelnökök Varga Imre és Vágó Ede lettek. Világi részről Ozorovsky Béla elnök és Soós Imre, valamint Csáji Bertalan alelnökök lettek a Zsinati elnökség tagjai.

Lépések történtek a Magyarországon kiadott új Énekeskönyv itteni kiadására is, amihez a Magyarországi Református Egyház Elnöksége megadta a hozzájárulását.

Egyházunkban időközben tovább folyt a komáromi missziói lelkészi hivatal áldásos munkája, melynek fő ága a gyülekezeti evangelizáció volt. A barsi egyházmegyében a következő evangelizációt 1952 márciusára tervezte Pozbára. Előtte való héten beidéztek Pozsonyba a SLOVÚC-ra Szaszák Bertalan pozbai lelkészt, kezükben volt a konferenciára szóló meghívó egyik példánya. Felszólították, értesítse Tóth Kálmánt és a meghívott gyülekezeteket, hogy a tavaszi mezőgazdasági munkák miatt az evangelizációs hetet nem tartják meg. Ezzel a kérdéssel azután foglalkozott Kassán 1952. március 19-én az első esperesi értekezlet és 20-án a Zsinati Elnökség ülése is, és úgy határoztak, hogy a missziói munkákkal kapcsolatos problémák ügyében külön körlevelet bocsátanak ki, „mivel az ünnepnapokra és munkanapokra vonatkozó állami rendelkezéseket több helyen megsértették. A jövőben az esperesek nagyobb gondot fognak fordítani az ellenőrzésre”. Beidéztek a SLOVÚC-ra Tóth Kálmánt is, és felhívták, mondjon le a komáromi egyházmegye missziói lelkészi állásáról és a prágai Comenius teológiai fakultás docensi tisztségéről is, egyébként hivatalos eljárással fosztanak meg őt e tisztségektől. Gyülekezeti lelkipásztori állás elfoglalására - a komáromi egyházmegyén kívül - kapott záros határidőt. Tóth Kálmánt az ipolypásztói gyülekezet egyhangúlag hívta meg az üresedésben lévő lelkipásztori állásra, ahol 1956. szeptember 25-én bekövetkezett hirtelen haláláig szolgált. A komáromi egyházmegye Tóth Kálmánnak a barsi egyházmegyébe való távozása után kimondta a missziói lelkészi hivatal megszüntetését.

Tóth Kálmán félreállítása és a missziói munka megbénítása súlyos csapást jelentett az egyház lelki életére is. A missziói munka ügyében beígért körlevél is hamarosan eljutott a lelkészi hivatalokhoz. Ezt, a Zsinati Elnökségben történt munkamegosztás következtében, Varga Imre zsinati alelnök szerkesztette. Ebben a körlevélben már nemcsak az a kifogás szerepelt, hogy a hétköznapi végzett missziói munka akadályozza a mezőgazdasági munkák rendes végzését, hanem törvénysértéssel vádolta azokat, akik a missziói munkában, evangélizációban szolgálati helyükön kívül vesznek részt, mert ő - úgymond a körlevél - az állami hozzájárulás csak az engedélyben megadott helyen jogosítja fel a lelkészt egyházi munka végzésére. Ilyen korlátozás azonban sehol nincs a 218/49. sz. törvényben, sem a 221/49. sz. kormányrendeletben. Ezt csak e körlevél kiadása után gyakorolta az államhatóság annyira, hogy még helyettesítés esetén is kérni kellett a helyettesítő lelkész részére az állami hozzájárulást. Csehországban a missziói munkát ezután sem korlátozták ily mértékben, sőt Szlovákiában a Testvér Egyház ezután is végezhetette missziói munkáját. A Szlovák Evangélikus Egyház pedig ilyen missziói munkát azelőtt sem végzett. A körlevél megjelenése után ezért az a gyanú terjedt el az egyházban, hogy Varga Imre így állította félre egyik riválisát, aki a küszöbön álló általános tisztújítás alkalmával szóba jöhetett volna a zsinati elnöki tisztségre.

A hivatalos lapot (Kálvinista Szemle és Kalvinske Hlasy) 1952 márciusától áthelyezték Kassáról Komáromba - ezután ott nyomtatták - a szerkesztést pedig Mat'ašiktól Galambos Zoltán komáromi lelképásztor vette át. A Kálvinista Szemlét akkor engedélyezték, amikor az egyházak ügyeit a 218/49. sz. törvény alapján a SLOVÚC intézte.

A Lelkészegyesület 1952-ben hivatalosan is megszüntette működését, s a Zsinati Elnökség intézkedett a vagyoni átvételről. 1952. június 12-ig az egyházközségekben tisztújítást kellett végrehajtani. A lelképásztorok kötelesek voltak a gondnokok és presbiterek jelölő listáit benyújtani a járási egyházügyi titkároknak, akik sok helyen töröltek egy-egy nevet, vagy maguk is javasoltak ott nem szereplő neveket.

A Kálvinista Szemle július havi számában, a Zsinat 1952. augusztusi lévai ülése előtt, az egyházi közvélemény elé tárta a Zsinat munkáját az Egyházalkotmány elfogadásáig, és ismertette az újításokat: „Másfél évszázados kiesés után újból törvénybe iktatta, mint legsúlyosabb fegyelmi büntetést az Egyházból való kizárást” ... „A másik újítás a püspöki tisztség eltörlése ... a püspök név az Újtestamentumban presbitert jelent, legfeljebb a presbiteri testület vezetőjét. Egy évezredes fejlődés következtében azonban ehhez a szép bibliai szóhoz ... hozzátapadt az uralom, a hatalom, a parancsolás, a kivételes jog és tekintély vonása.”

1952. augusztus 21-én megnyílt az Alkotmányozó Zsinat ülése Varga Imre lelkészi elnök és Soós Imre világi elnök vezetésével. Varga Imre jelentést tett a Zsinatnak a volt Szervező Bizottság elszámolásával kapcsolatos zsinati tanácsi intézkedéseiről s azoknak következményeiről. Jelentette, hogy gyermekeinknek hittankönyvvel való ellátása érdekében tárgyalások folynak a magyarországi újabb kiadású munkák itteni kiadásáról. Ez fontos feladat, mert bár 1950-ben megnyíltak a magyar állami iskolák is, és akkor zavartalanul folyt már a hittantanítás, az iskolai hittantanításon csak azon gyermekek vehettek részt, akiknek szülei ezt az iskola igazgatóságánál írásban, aláírásukkal ellátva óhajtották.

Hittankönyvet azonban minden református család akadálytalanul beszerezhet.

A Zsinat határozatot hozott az új egyházmegyei határok megállapításáról és az egyházmegyék elnevezéséről, valamint egyházmegyénként a zsinati tagok számáról, a tanácsbírák és egyházmegyei tanács választott tagjainak számáról.

A Zsinat az illetékes gyülekezetek és egyházmegyék kérelmére támaszkodva és hogy az állami közigazgatással minél hathatósabban együtt tudjon munkálkodni: több egyházmegyét megszüntetett, illetve egybeolvasztott, egy egyházmegyét pedig kettéválasztott. Az eddigi 9

egyházmegye helyett a következő 7 egyházmegye alakul meg: a pozsonyi, dél-nyitrai, észak-nyitrai, besztercebányai, nyugat-kassai, kelet-kassai és eperjesi egyházmegye.

A határozat meghozatala előtt több felszólaló javasolta a régi, megszokott egyházmegyei elnevezéseket. Az új neveket Varga Imre úgy indokolta, hogy az állami hatóság a régi neveket feudális maradványnak tekinti, és ahogy régen az egyházmegyék az állami közigazgatást reprezentáló megyék nevét vették fel (pl. barsi, gömöri), úgy most az állami közigazgatást reprezentáló kerületek szerint kell az egyházmegyéket elnevezni.

Mindenesetre a Szlovák Evangélikus Egyház fél évvel később megjelent alkotmányában az egyházmegyék a régi neveket viselik: barsi, gömöri, honti egyházmegye stb.

Az új egyházmegyéről szóló zsinati határozatot a SLOVÚC 1952. szeptember 18-án 8.521/1952/I/2. sz. alatt jóváhagyta, így meg lehetett kezdeni az egyházmegyék szervezését. Az új egyházmegyék szervezésének vezetésére a zsinat Varga Imre, Vágó Ede és Gazdovič György zsinati tagokból álló bizottságot küldött ki. A szervezési bizottság tagjai megtárgyalták a SLOVÚC-on, kik azok a lelképásztorok, akiknek kilátásuk van arra, hogy az egyházmegyei tisztségekre megkapják az előzetes állami hozzájárulást. Általában a megegyezés minden egyházmegyére nézve simán megtörtént, csak az új észak-nyitrai egyházmegye esperesi tisztségére javasolt Szabó Antal helyett ragaszkodott a SLOVÚC - a Párt utasítására - Szirmai János jelöléséhez. Szabó Antalt viszont elfogadták volna egyházmegyei főjegyzőnek, vagyis espereshelyettesnek. Ekkor vetette fel Varga Imre, hogy még üresedésben volt a prágai teológián a református docens állása, megkaphatná-e Szabó Antal a docensi kinevezést. A SLOVÚC ezt a megoldást elfogadta azzal, hogy amellet még Szabó Antal betölt- heti a főjegyzői tisztséget is. A Zsinati elnökség ezután megtette Prágában is a szükséges lépéseket Szabó Antal docensi kinevezése érdekében.

A szervezkedés következő lépése volt, hogy az egyes egyházmegyék jövőendő jelöltjei az esperesi és főjegyzői tisztségre arra kaptak a szervezési bizottságtól megbízást, hogy együttesen készítsenek javaslatot az illetékes egyházmegye többi tisztségének betöltésére.

1952. december 8-án az Állami Egyházügyi Hivatal 316-KF-II/2 sz. kinevezési dekrétummal Szabó Antal újbarsi lelképásztort nevezte ki a prágai Comenius Teológiai Kar Gyakorlati Teológiai Tanszékre különleges megbízással a magyar nemzetiségű hallgatók képzését biztosító docensnek.

Varga Imre h. egyetemes esperes, Vágó Ede esperes és Gazdovič György lelképásztor mint a Zsinat által kiküldött bizottság tagjai január 12-én Pozsonyban, 13-án Komáromban, 14-én Léván, 15-én Rimaszombatban, 16-án Kassán, 17-én Mihályiban, 19-én Nagymihályban megjelentek az újonnan szervezendő 7 egyházmegye gyűlésén, melyen a h. egyetemes esperes elnökletével, a Kerületi Nemzeti Bizottság hivatalos kiküldöttjének, valamint az illetékes egyházközségek lelkészi és világi képviselőinek jelenlétében minden helyen megtörtént a hivatalos jelölés az újonnan választandó egyházmegyei és zsinati tisztségekre.

Mivel a jelölések alaposan elő voltak készítve, egyetértésben az állami hatóságokkal is, így az előzetes állami hozzájárulás megadása nem ütközött akadályokba. Csak egy helyen, ott, ahol ez legkevésbé volt várható. Szirmai János megválasztásához nem járult hozzá az államhatóság, sőt 1953. április 1-jével nyugdíjazták.

1953 júniusában megtartották az új egyházmegyék alakuló közgyűléseit. Ezzel egyházmegyei szinten befejeződött Egyházunk megszervezése.

* A tanulmány első részét a Regio 3. számában közzöltük.